

ARAS BORIĆ

NA RASKRIŽJU NASLADE I DUHA

(Željko & Lejla Škuljević, *Rebellio carnis: pohvala Afroditinim sveštenicama*, Udruženje Hijatus, Zenica 2011.)

O poligamiji se ne treba nikako prepirati, već je treba uzeti kao jedan fakat, koji se svagdje nalazi i čije prosto reguliranje treba da bude zadatak.

Arthur Schopenhauer, *O ženama*

Zenički filozofski autor Željko Škuljević, s koautoricom Lejla/ Natašom Škuljević, ponovno nas je iznenadio novim spisateljskim „skandalom“. Dakako, pod „skandaloznim“ podrazumijevamo njegov istrajni i minuciozni napor da istraži i afirmira najprovokativnije margine historije filozofije, a posebno područje helenskog filozofskog *undergrounda* kojeg su različiti filozofski „pravovjernici“ potisnuli i skrili jer se ne uklapa u službenu historiju filozofije, odnosno u tradicionalnu, tobože ispravnu, filozofsku sliku svijeta. Iza te istraživačke nakane krije se znanstvena radoznalost da se kritički preispita i iznova vrednuje sve ono što je filozofski *mainstream* establišment uspostavio kao neprijeporno i tobožnje tradicionalno.

Možda najznačajnije rezultate u pomenutom području Željko Škuljević postiže u istraživanju takozvanog „poljepšanog Sokrata“ i njegovih jednoumnih platonističkih interpreta-

tora, pri čemu Škuljević nije poštedio ni samog Platona. U svojim istraživanjima ovaj zenički autor Sokratu pokušava vratiti njegovo autentično silensko lice i razbarušenost, te rekonstruirati što istinitiji Sokratov (raz)govor, ili, u najmanju ruku, dovesti u sumnju službenu sliku Sokrata. Na istom fonu, baveći se sokratovskim školama, Škuljević je neminovno došao i do novog čitanja pojma *hedonea*, pokušavajući da kirenaičkoj filozofskoj školi vrati oduzete joj filozofskohistorijske vrijednosti. U posljednjim istraživanjima on se suprotstavlja udžbeničko-dogmatskoj i stereotipskoj interpretaciji kirenaika, te razmatra problem odnosa umskog i naslade, postavljajući pitanje da li se „užitak i dobro podudaraju“.

Sva pomenuta višegodišnja istraživanja, koja, dakako, podrazumijevaju i Škuljevićevu hedonističku i sokratovsku praksu svakodnevnog života kao privatne osobe, neminovno su ga odvela još dalje, u izvjesna

nefilozofska područja. Autor pritom i dalje zadržava svoj karakterističan otklon i zazor od bilo kakvih službenih interpretacija, pokušavajući, ovaj put s koautoricom Lejlom/Natašom Škuljević, da dođe do više-manje originalnih rezultata. U knjizi *Rebellio carnis*, s podnaslovom *Pohvala Afroditinim sveštenicama*, autori istražuju fenomen heterâ i seksualnih sloboda kod Helena, zadržavajući pritom punu korespondenciju s ranijim filozofskim istraživanjima sokratizma i *hedonea*. Tako se, primjerice, i u ovoj knjizi, Škuljević prirodno interesira za Sokrata, te s glavne teme često skreće kako bi podsjetio na njegovo silensko lice, te istakao kako on nije bio „bezličan ideal vrline, već atenski Grk od krvi i mesa“ (Zeller). Opisujući Sokratovu epizodu s heterom Teodotom, Škuljević „bogohulno“ ističe kako je Sokrat za sebe govorio da je stručnjak za erotiku (*tá erotiká*) i ljubavnik (*erastés*) po svojoj prirodi, te kako je teško utvrditi njegovu uzdržljivost, kako prema dječacima (Platon, *Harmid*, 155 c – e), tako i prema ženama. Iako, dakle, njegova tema nije prvotno filozofska, *Rebellio carnis* ipak nosi skriveno filozofsko naravoučenje: nasladu je ne samo moguće umovati, već naslada po svojoj naravi ima prvenstveno pripadanja uzvišenom i naobraženom duhu! Pritom je važno napomenuti kako Škuljević, kao iskusni istraživač, ne pada u zamku i ne proglašava hedonizam nekakvim vrhovnim filozofskim ili etičkim principom i apsolutnom mjerom življenja.

Naprotiv, upravo na crti ranijih istraživanja, posebice Aristipa iz Kirene, on zagovara i afirmira obrazovani duh koji je jedini sposoban uzdići se do istinske slobode, a samim time i do prave mjere *hedonea*. Škuljević zaključuje kako je samo obrazovani duh „u stanju zadobiti slobodu, s jedne strane, dok s druge, sudeći da s pomoću slobode stječe obrazovanje, jedino i samo obrazovanim duhom je u stanju imati zadovoljstvo“. Tako je *hedone* u stvari atribut obrazovane aristokracije, fenomen koji paradoksalno najviše pripada umskom, a najmanje fiziološko-uživatelskom. U tom kontekstu javlja se i osnovna zamisao ove knjige: ukoliko je moguće umovati *hedone*, a za Škuljeviće je to sasvim izvjesno, u kojem onda kontekstu trebamo promatrati starogrčke „darivateljke kupovne ljubavi“ (Morus); da li u intelektualnom, samosvjesnom i feminističkom ili pak u puko bordelskom!?

Nema dvojbe kako je ova knjiga, unatoč njenoj recepcijskoj pitkosti, te „neozbiljnošću“ njene teme, prirodan i logičan rukavac Škuljevićevih ranijih vrlo ozbiljnih istraživanja filozofske baštine i njenih „rubova“ i „efemerija“. U tom smislu, ova studija nudi dvostruku provokaciju. S jedne strane, ona će svojom začudnošću razbiti čamotinju malograđanskog i provincijalnog javnog morala, dok će s druge strane, one znanstvenije i serioznije, probuditi uspavanu službenu akademsku javnost i postaviti

joj pitanje zašto su pojedine stranice filozofske historije i historije uopće istrgnute, cenzurirane ili se pak proglašavaju odveć neozbiljnim za znanstveni diskurz.

Naravno, kada postavljamo problem neprijateljskog odnosa naslade i uma, trebamo imati na umu da je riječ o starom milenijumskom problemu. Ovaj sukob tijela i duha, koji još uvijek traje, situiran je u samim temeljima zapadnoeuropske civilizacije i vuče svoje porijeklo još iz judeokršćanskog starozavjetnog, odnosno islamsko-tevratskog, pojmovnika. Naime, još je u *Postanju* nagost, to jest tijelo i putenost, utemeljeno kao (sa)znanje o nama samima. Kada Adam/Adem i Eva/Hava uzmu jabuku s drveta saznanja, oni postaju/otkrivaju da su *nagi*, pa se samim tim njihova *nagost* javlja kao simptom svijesti o sebi samome i svome biću: mislim, dakle, nag sam!¹ Pokrivanje tijela kao civilizacijski „modni“ čin, u simboličkom smislu, tako postaje stavljanje tamne koprene na znanje o sebi samome i zapreka vlastitoj svrsi i biću. Drugim riječima, u nagost upisujemo prasluku o vlastitom biću! Ta mala pretpotopska drama koju su odigrali prvi ljudi, a koju su objeručke prihvatila četiri najveća svjetska monoteizma, još uvijek je duboko ukorijenjena u suvremenu kulturu, pa se i dan danas nago muško/žensko

tijelo čita kao grješno znanje o sebi, a „smokvina pregača“ kao formula civilizacije i visoke kulture.

Prisjetimo se, na ovu starozavjetnu/tevratsku epizodu pozvat će se i Thomas Mann u *Der Zauberbergu* u antologijskim polemikama prosvijećenog humanističkog pedagoga Lodovica Settembrinija i jezuitskog „intelektualnog opsjenara“ Lea Naphte, u čijoj se unakrsnoj vatri, ni kriv, ni dužan, našao mladi Hans Castorp, „lijepi građanin s vlažnom mrljom na plućima“. Mann je ovaj motiv iskorištio kako bi vrlo uvjerljivo projicirao simbolički sukob dva koncepta svijeta, sekularno-jakobinskog i sholastičko-konzervativnog, u čije je središte, između ostalog, postavio i neprijateljstvo čulnosti i duha, nagovještavajući tako dolazak moderne i totalitarizma dvadesetog stoljeća. Postavljajući scenu iz *Postanja* u okvir vlastite epohe, Mann, kroz Naphtine riječi, prikazuje *mitelleuropiski* teokratski nazor u kojem se duh želi svjesno „emancipirati od prirode“, gdje je „vjera organ spoznaje, a intelekt sekundaran“², pa je „prijezir prema prirodosti izražen pobožno“³. Naphta se čak izrijeком poziva na pomenuti edenski igrokaz podsjećajući kako je zapravo „prvobitno stanje čovječanstva bilo idealno [...] kada se čovjek neposredno osjećao kao čedo božje [...] kad nije bilo nepravde, ni putenog sjedinjenja, ni

1 Aras Borić, *Melankolija seksualnosti: nostalgija za tijelom ili tri modela književne svijesti*, Zeničke sveske, br. 3 (2006), str. 301-305.

2 Thomas Mann, *Čarobni brijeg II*, Sarajevo 1999, str. 66.

3 Ibid, str. 64.

klasnih razlika, ni rada, ni vlasništva, nego je vladala jednakost, bratstvo, moralno savršenstvo“, odnosno kada je u „prvotnom rajskom stanju [...] čovjek izravno općio s Bogom, a onda istočnim grijehom sve to izgubio“⁴. Naphtin poučak o putevom sjedinjenju kao neprirodnom stanju ljudskog bića zasnovan je na europskom modelu čovjeka kojeg izjeda unutarnji sukob između osjetilnog (tijelo, žudnja, priroda, materijalizam) i metafizičkog (bog, duh, onostrano, idealizam), a kojeg može spasiti samo neka vrsta misticizma, to jest, ukidanje vlastitosti, reduciranje prirode u korist religije, kulture i civilizacije. Ovaj reducirani čovjek, *alias* Leo Naphta, nije ništa drugo do paradigma europskog licemjernog sitoajena, buržujskog kompleksaša, koji još uvijek živi i traje u europskom političkom konzervativizmu, danas jednako kao i u vrijeme edenskog „besklasnog društva“.

U tom smislu, Škuljevići, prizivaju ona, za njih dvoje, puno plemenitija i putenija „paganska“ vremena, u kojem tadašnji europski građanin, stanovnik polisa, nije bio zaogrnut licemjernim moralom „smokvine pregače“ nego je živio autentični i prirodni život puti. To helensko politeističko poimanje čulnosti, za ovaj koautorski par, na koncu se može „čitati“ i kao svojevrsna etička paradigma čovjeka koji je više okrenut

vlastitom i zbiljskom, a ne ispraznoj metafizici suvremenih monoteizama.

S druge strane, prema ovom autorskom paru, heterizam bi, između ostalog, mogao imati i odlike svojevrsne seksualne revolucije i feminističkog pokreta jer samosvjesnost heterâ podsjeća na samosvjesnost današnjih feministica. Drugim riječima, za Škuljevićeve, afirmacija čulnog i hedonističkog jeste afirmacija humanističkog i prosvjetiteljskog; hetera nije trgovkinja seksom nego emancipirana žena koja je ropstvo i poniženost helenske supruge zamijenila za diskretnu erotsku vlast i poziciju društvene moći. U tom pogledu Škuljevići su postavili jedno odvažno pitanje koje može isprovocirati različite *pro et contra* odgovore i svakako izazvati različite oštre feminističke polemike.⁵

5 Uobičajen i takoreći opći stav o ovom pitanju zapravo jeste kako su utjecajne i slobodne hetere, „koje su znale spojiti duh s galanterijom, činile samo jedan tanki gornji sloj“, kako piše Morus (Richard Lewinsohn) u svom klasičnom djelu *Eine Weltgeschichte der Sexualität*, napominjući kako je to bilo „gorko i tegobno zvanje, koje zarana zamara, koje i darovite otupljuje“ jer „većina grčkih muškaraca i ne zahtijeva, da ih hetere posluže duhovnim užicima. To ne dokazuju samo Lukijanovi manje ili više imaginarni ‘Razgovori heterâ’ i mnogobrojni prizori s heterama u grčkoj komediji, već i ljubavna pisma hetera i heterama“. Iz svega navedenog, Morus će zaključiti kako je „samo mali dio hetera poslovaio na vlastit račun“ (Morus, *Historija seksualnosti*, Zagreb 1959, str. 59-63).

4 Ibid, str. 69-70.

Na kraju možemo samo zaključiti kako su monografijom o heterama Škuljevićevi definirali jedan važan sociološki i povijesni problem – koji su pravi korijeni suvremene europske civilizacije (paganski ili starozavjetno/tevratski) i nismo li se možda olahko odrekli jednog sjajnog doba,

a u korist jednog sumornog i monotonog erosa koji nam je donio seksualnu represiju i nesumnjiv seksualni pesimizam monogamijske kulture. Odgovor na to uzbudljivo pitanje morat će za sebe pronaći ponaosob svaki čitatelj ove nesvakidašnje knjige.